

Купрійчук Василь Михайлович

*доктор наук з державного управління, професор,
провідний науковий співробітник відділу екранної культури
та інформаціоналізму Інституту культурології НАМУ
м. Київ, Україна*

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Національна ідентичність є однією із колективних ідентичностей, яка не може бути вродженою, тобто притаманною індивіду. Вона може формуватися, змінюватися та зникати під впливом різноманітних політичних, економічних і соціокультурних чинників. Особливо це стосується епохи глобалізації. Входження держав до складу наднаціональних утворень супроводжується поступовою зміною структури та ієрархії колективних ідентичностей, корекцією ціннісних і світоглядних установок людей, зміною знакових і смислових систем, зрушеннями на осі координат «свій – чужий – співвітчизник – брат» тощо [1 с.33].

Найголовнішими рисами національної ідентичності, за Е. Д. Смітом, є: історична територія, або рідний край; спільні міфи та історична пам'ять; спільна масова, громадська культура; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території [2 с. 23].

Національна культурна спадщина України – це надбання усього Українського народу – громадян України різних національностей, тому, з одного боку, вона (спадщина) відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні національної ідентичності Українського народу та розбудові української громадянської (політичної) нації, а, з іншого боку, оскільки основу матеріальної і духовної культурної спадщини Українського народу складає спадщина саме етнічних українців, вона визначальним чином впливає також на формування етнічної ідентичності українців.

Культурна спадщина – це те багатство, яке збагачує кожного, хто вміє ним користуватись. І в першу чергу збагачує духовно. Та між цінністю спадщини та її суспільним усвідомленням й ефективним використанням існує провалля. Проблема в тому, що ні система навчання й виховання з її суспільними інституціями, ані наявна інфраструктура культури не забезпечують належного формування гідних великої культурної спадщини спадкоємців – вільних і відповідальних громадян [3].

Навіть жителі великих культурних центрів втрачають почуття відповідальності за ту культурну спадщину, серед якої вони проживають, більше того, спадщина стає їм чужою, вони щораз менше розуміють мову культури і мистецтва, втрачають культурну ідентичність. Людина стає позакультурною істотою, сприймає масову рекламно-пропагандистську квазікультуру як цінність, легко піддається стереотипам поведінки, нав'язуванню масовою культурою, рекламою й пропагандою, стає рабом ілюзій та споживацьких бажань, піддається масовим маніпуляціям свідомістю [4].

У сучасних умовах особливого значення набуває культурна ідентичність особистості, що, з одного боку, єднає особистості в суспільство на основі спільних культурних цінностей і виховує громадянську відповідальність, сприяє формуванню інституцій громадянського суспільства, які відстоюють права і свободи громадян, а з іншого – формують критичне мислення і емансипацію особистості від влади і держави.

Культурна ідентичність є вартістю не матеріальною, а духовною, однак є зматеріалізованою в культурній спадщині, у всьому культурному ландшафті Європи. Ми ж усі становимо частину цього ландшафту, не усвідомлюючи його вартості й факту, що це наша спільна культурна спадщина. Культурна спадщина формує і локальну ідентичність – від села, містечка й міста до цілого регіону, зберігає різноманіття як цінність і відрізняє нас від інших, викликаючи зацікавлення інших нами [5].

В умовах розбудови української держави, її активної інтеграції до європейського та світового співтовариства значно посилився інтерес до

історичного минулого, виявлення та дослідження невідомих сторінок вітчизняного буття.

Відношення до культурної спадщини, яка збереглася до наших днів у вигляді різноманітних об'єктів, що мають універсальну історичну, наукову, культурну і мистецьку цінність, є одним із важливих показників культури. Збережена та належним чином репрезентована культурна спадщина – джерело зростання і духовного розвитку українського народу, формування його спільної історичної пам'яті та української ідентичності.

Прагнення України зайняти належне місце в сучасному європейському культурному процесі, завдання мати власне обличчя в контексті розвитку європейської і світової цивілізації неможливе без усвідомлення свого історичного коріння шляхом вивчення і популяризації історичного минулого, пам'яток культурної спадщини, їх органічного включення в суспільне життя.

Пам'яткам історії і культури належить чільне місце у відтворенні історичної пам'яті народу, яка є потужним чинником встановлення зв'язку минулого із сьогоденням, каталізатором збереження і збагачення патріотичних цінностей, важливою складовою формування ідентичності нації.

Упродовж останніх років значно актуалізувалося вивчення історико-культурної спадщини українського народу в зв'язку з прагненням скласти об'єктивну картину історичного минулого народу, подій, що мали місце на українських теренах, бажанням розглядати свою державу і її надбання у контексті європейського виміру.

Культурна спадщина є найпотужнішою складовою формування української ідентичності, допомагає українцям усвідомити себе єдиною нацією, поруч із мовою, територією, економічним життям і спільністю історичної долі є чинником національної консолідації. У цьому контексті особливу роль покликані відіграти пам'ятки сакрального мистецтва [1].

Ставлення до пам'яток історії і культури є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. Цілеспрямована діяльність державних органів охорони пам'яток для передачі культурних цінностей майбутнім поколінням, їх ефективного використання в суспільному житті сприяє

формуванню культурологічних знань, уособлює її самобутність і має соціально значиму функцію підтримки стабільності і сталого суспільного розвитку.

Охорона культурної спадщини сьогодні визначається як пріоритетний напрям зовнішньої і внутрішньої культурної політики держави, де серйозна увага приділяється питанню багатостороннього культурного співробітництва та членству в міжнародних організаціях.

Проголошення незалежності України відкрило новий етап в історії охорони та збереження історико-культурної спадщини. В першу чергу зміни державної політики в даній сфері культури стосувалися світоглядних засад щодо критеріїв визначення об'єктів, які визначаються як пам'ятки культури та вносяться до охоронних реєстрів. Почалися процеси деідеологізації та декомунізації пам'яткоохоронної галузі.

Особливо актуального значення набула праця з виявлення, збереження та упорядкування пам'ятних місць, пов'язаних з історією визвольних змагань українського народу, увічненням пам'яті жертв трагічних голодоморів 20-х – 30-х – 40-х років, кривавих сталінських репресій та тоталітарного радянського режиму. Велика увага приділена історії української церкви та культурного життя. Під охорону держави взяті пам'ятні місця, будинки і споруди, що відображають створення та діяльність Української центральної ради, Генерального секретаріату, уряду УНР та Директорії, Української держави доби Гетьманату П.Скоропадського [1].

У пам'ятках історії та культури увічнені імена М.Грушевського, С.Петлюри, В.Вінниченка, Є.Коновальця, А.Мельника, О.Шульгина, І.Огієнка, С.Бандери, О.Ольжича, О.Теліги та багатьох інших діячів, хто змагався за українську державність та ідентичність. Упорядковуються могили вояків Армії УНР та Українських Січових Стрільців, бійців Української повстанської армії, розшуковуються та вносяться до державних реєстрів місця їх формування, розташування штабів, таборів та бойових дій [6].

Отже, базуючись на демократичних нормах світового співтовариства, Україна докладає зусиль до виявлення та упорядкування на її території місць

поховань іноземних воїнів, в тому числі жертв Першої та Другої світових війн, які відвойовували українську ідентичність.

Збереження культурної спадщини як одного з головних чинників формування української національної ідентичності, невід'ємної складової всесвітнього культурного доробку людства є обов'язком держави та громадськості, відповідальністю перед прийдешніми поколіннями.

Тяглисть історичного розвитку України в загальноєвропейському контексті може забезпечити лише збереження історичної пам'яті поколінь. Саме культурна спадщина народу є тим минулим, без якого немає майбутнього.

З метою відновлення повноцінного контролю держави над процесами в сфері охорони та збереження культурної спадщини як потужної складової у формуванні української ідентичності необхідно вжити відповідних заходів, а саме:

- утворення єдиної ефективної системи взаємодії державних та наукових установ, громадських організацій, значне збільшення фінансування, розробка науково обґрунтованих програм, практичних заходів, створення системи спеціалізованої підготовки висококваліфікованих кадрів пам'яткоохоронної сфери;

- в умовах децентралізації на рівні рішень уряду (або внести зміни до законодавства) забезпечити створення при органах місцевого самоврядування єдиної системи центрів дослідження і обліку об'єктів культурної спадщини при відповідних місцевих органах охорони культурної спадщини на рівні областей та великих міст (визначити окремо), в яких зосереджено значну кількість об'єктів культурної спадщини;

- здійснити інвентаризацію усіх зобов'язань України щодо рекомендацій ЮНЕСКО по збереженню об'єктів, включених у Список всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, і домогтися їх виконання в безумовному порядку;

- розробити концепцію Загальнодержавної програми охорони культурної спадщини, яка повинна мати системний характер і відображувати усі складові охорони культурної спадщини України – тобто завдання з їх виявлення,

наукового обстеження та вивчення, класифікації, державної реєстрації, робіт з консервації та реставрації, музеєфікації, заходів з належного утримання та використання пам'яток;

- запровадити паспортизацію та грошову оцінки нерухомих пам'яток культури, залучення недержавних коштів на виконання реставраційно-ремонтних робіт і утримання пам'яток, комплексного їх збереження;

- видання томів «Зводу пам'яток історії та культури України» як важливого фактора виявлення, наукового дослідження, збереження, введення в широкий інформаційний обіг та використання об'єктів культурної спадщини;

- запровадити Державну програму щодо заходів зі збереження старовинних дерев'яних церков України;

- забезпечити міжнародний моніторинг стану збереження об'єктів культурної спадщини в анексованому російською федерацією Криму і Севастополі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти: монографія / В.П.Трощинський, В.А.Скуратівський, Н.П.Ярош та ін.; за заг. ред. В.П.Трощинського. Київ: НАДУ, 2018. 256 с.

2. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.

3. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 03.08.2017 № 1805-14. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805>

4. Денисенко Г., Денисенко О. Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу. URL: <http://history.org.ua/JournALL/>

5. Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: зб. док. / упоряд.: Л. В. Прибега (кер. проекту) [та ін.]. Київ, 2009. С. 220–299.

6. Ліньова Є.А. Стан та перспективи розвитку охорони культурної спадщини України. *Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України*. Київ, 2002. С. 12–13.